

Boček, Vít

[Vykypěl, Bohumil. Essais zur Prager Typologie: mit einer Bibliographia typologica Pragensis]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2007, vol. 56, iss. A55, pp. 326-328

ISBN 978-80-210-4335-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100980>

Access Date: 10. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zapotřebí samostatných studií jak k obecným otázkám, které se v knize řeší, tak k otázkám jednotlivým. Do prvního okruhu by spadala především diskrepance mezi intenzivní recepcí a relativně malým konkrétním vlivem strukturalismu v práci německých jazykovědců třicátých a čtyřicátých let. Autor přesvědčivě ukazuje, že příčinou nebyla dominance mladogramatismu ani mezinárodní izolace. Naopak mezi dobovou německou jazykovědou a strukturalisty lze najít společný jmenovatel antipozitivistického úsilí o celostní pojetí jazyka, avšak zásadní rozdíl spočíval v tom, že toto pojetí mělo – zjednodušeně řečeno – na jedné straně spíše syntetizující a na mentální funkci jazyka orientovanou formu, na druhé straně pak spíše formu analytickou a orientovanou na komunikativní funkci jazyka. Zajímavé obecné téma představuje rovněž otázka po důvodech běžného názoru o Německu jako „zemi bez strukturalismu“. Autor poukazuje na souvislosti se snahami o zaujetí kritického odstupu od starší generace a o záměrnou sebezprezentaci některých jazykovědců, které mají své kořeny už před válkou. Podobné tvrzení o mezinárodní izolaci německé jazykovědy v době nacionálního socialismu se zdá zapadat do obecnějšího rámce kritické reflexe starší generace v šedesátých letech. Z dílčích témat je například zajímavý vztah Leo Weisgerbera k pražské škole, jak se popisuje ve čtvrté kapitole, v oddíle s podtitulem „Leo Weisgerbera nepravděpodobný vztah k pražské škole jazykovědné“. Weisgerberův vztah ke strukturalismu je skutečně „nepravděpodobný“ či pozoruhodný: Hjelmslevologa v této souvislosti napadne jiná pozoruhodnost, a to ta okolnost, že Weisgerber je vedle Ferdinanda de Saussura jediným jazykovědcem, kterého Hjelmslev pozitivně zmiňuje ve svých Základech jazykové teorie. Jiným napínavým a u Ehlerse napínavě popisovaným tématem, které už přesahuje historii vědy a vydalo by na celou monografii, je vztah mezi pražskou německou a českou univerzitou, dvěma planetami v jednom městě. Bohužel velmi aktuální je i téma jazykových bariér recepce pražské školy: existovaly – jak to názorně a poučně popisuje autor v druhé kapitole – před válkou a existují i dnes; rozdíl snad je jen v tom, že tehdy se to představitelé pražské školy snažili změnit, zatímco dnes jakoby taková snaha nebyla. Mezi nepřeborným množstvím zajímavých jednotlivých informací, které jsou v knize obsaženy, se najde třeba i to, že Kroužek dostal deset tisíc korun od firmy Baťa (snad to nebylo z jejich daňových nedoplatků).

Zkrátka řečeno knihu Klaase-Hinricha Ehlerse je třeba vřele a naléhavě doporučit ke čtení, a to samozřejmě v první řadě zájemcům o pražskou školu a strukturalismus (snad dnes ve světě ještě nějací jsou), ale číst by ji měli také germanisté a zájemci o dějiny německé jazykovědy jakož i historici zabývající se česko-německými vztahy. Jejímu autorovi děkujeme a gratulujeme.

Bohumil Vykypěl

Bohumil Vykypěl: Essais zur Prager Typologie (mit einer Bibliographia typologica Pragensis). München: LINCOM Europa 2006. LINCOM Studies in Language Typology. 14. 120 str. ISBN: 3-89586-865-5.

Mnichovské nakladatelství Lincom vydalo loni útlou knihu *Essais zur Prager Typologie* (s podtitulem mit einer Bibliographia typologica Pragensis). Její autor, brněnský jazykozpytec Bohumil Vykypěl, v ní shromáždil řadu svých příspěvků zabývajících se pražskou typologií, převážně již dříve publikovaných (v němčině, angličtině či češtině) v různých periodících. Textům se nyní dostalo jazykové jednoty a částečným přepracováním do podoby esejí vznikl kompaktní, logicky uspořádaný celek.

Pražskou typologií se v knize rozumí typologie pražské funkčně strukturální školy, tedy ta typologická teorie, jejíž základy položil v množství svých prací Vladimír Skalička a již dále rozvíjeli především Petr Sgall a Jaroslav Popela. Specifickým autorovým příspěvkem na poli pražské typologie je – kromě řešení či pokusů o řešení řady dílčích vnitřních problémů a otázek této teorie – její

vztah k jiným typologickým a širěji obecně jazykovým koncepcím. Vykpěl porovnává pražskou typologii například s typologií Eugenia Coseria, zejména ji však zasazuje do širšího rámce významných jazykových teorií, především Sgallova funkčně generativního popisu a Hjelmsovovy glosematiky (k tomu srov. i Vykpěl 2005). Zkoumá též souvislost pražské typologie s teorií gramatikalizace (viz zejména Lehmann 2002). Pozornost věnuje rovněž inspiračním zdrojům (Mathesius) a dalším dílčím vztahům k „domácím“ teoriím (Erhart, Vachek, Ludovít Novák).

První dva příspěvky – *Der Sinn der Sprachtypologie* a *Die Inhaltskategorien in der Prager Typologie* – se zabývají samotným smyslem pražské typologie, jejími ambicemi a explikativní silou. V prostoru Hjelmsovovy teorie spadá pražská typologie do oblasti znakového aspektu jazykového úzu, a to v syntagmatickém ohledu. Je totiž schopna předvídat podobu jazykových znaků, totiž způsob spojení elementů výrazového plánu s elementy plánu obsahového. Na potíže ovšem naráží v ohledu paradigmatickém – nemůže předvídat vnitřní strukturu těchto dvou plánů, tedy to, jaké konkrétní formy (fonémy) a jaké konkrétní funkce (gramémy) budou v jazyce existovat. Může se vyjádřit pouze k existenci širších kategorií obou plánů, ne však k jejich členům. Tak v plánu obsahovém lze usuzovat na příznivost onomatologickým gramatickým elementům (ty jsou hodně abstraktní, budou jim tedy více příznivé relativně „gramatické“ typy (isolační, flexivní) a méně příznivé relativně „negramatické“ typy (aglutinační a polysyntetický)) a na příznivost k existenci členu (větší u isolačního typu, menší u aglutinačního, flexivního a polysyntetického typu).

V plánu výrazovém se pražská typologie může v paradigmatickém ohledu vyjádřit pouze ke kvantitativnímu poměru vokálů a konsonantů. V textu *Die Phonologie in der Typologie* autor uvažuje – na příkladu slovenštiny a češtiny – nad jednou speciální otázkou této problematiky, totiž možností (navrženou kdysi Vachkem) spojovat existenci přechodové skupiny fonémů (tedy těch, jež mají jak vokalizké, tak konsonantické alofony) s typologickým charakterem jazyka.

Jak známo, nezahmul Skalička do své typologické teorie problematiku prozodie. Vykpěl se o to pokouší v textu *Die Prosodie in der Typologie*. Ukazuje se, že uplatnění prozodických vlastností při vyjadřování funkcí může mít z typologického hlediska různou interpretaci. Například rozdílná poloha přízvuku uplatňující se ve slovtvorbě angličtiny (*the cōmpound* × *to compōund*) je rysem introflexivním, neboť prozodický rys se uplatňuje v rámci lexému, kdežto přízvuk v litevské deklinaci je vlastností flexivní, neboť se týká lexémů i koncovek.

Další příspěvky Vykpělovky knihy se zabývají diachronním aspektem pražské typologie. V textu *Die Diachronie in der Typologie* se vychází z faktu, že pro diachronní zkoumání platí v pražské typologii analogické principy jako pro zkoumání synchronní. Tak jako v jazykovém systému dominují vlastnosti jednoho typu a uplatňují se i vlastnosti typů ostatních, tak ve vývoji jazyka dominuje jedna typologická tendence (směřování k většímu uplatnění jednoho typu), ale uplatňují se i typologické tendence vedlejší. Otevřená však zůstává otázka, jak typologickou tendenci pojímat – jako maximální využití typu (Skalička) nebo jako jeho maximální produktivitu (návrh J. V. Bečky)?

Konkrétní příklad diachronního typologického zkoumání přináší článek *Zum Artikel im Alt- und Neugriechischen*. Na vývoji kategorie členu ze staré do nové řečtiny lze sledovat míru uplatňování různých vlastností různých typů. Přitom se řeší i obecná otázka kombinace vlastností více typů, a to jednak v jazyce, jednak v rámci jednoho a téhož znaku.

Nejrozsáhlejší část knihy představuje text *Grammatikalisierung und Prager Typologie*, zabývající se nejen vztahem pražské typologie k teorii gramatikalizace, ale širěji různými přístupy k pojmu gramatičnost. Zatímco v americké jazykovědě se gramatičností zpravidla rozumí „správnost“, v evropské tradici se za gramatické obvykle považuje to, co stojí v protikladu k negramatickému, lexikálnímu. Přitom je třeba rozlišovat, zda se kritéria pro gramatičnost hledají pouze v obsahovém plánu (sem patří teorie Hjelmsovova, Sgallova i Mathesiova), nebo zda se přihlíží též k plánu výrazu, tedy vlastně k celému znaku (sem lze zařadit pojetí Popelova, Skaličkovo a Erhartovo). Také Christian Lehmann v teorii gramatikalizace (pojímáné procesuálně jako změna lexikálního elementu v gramatický) při popisu jejich parametrů probírá jak obsahovou, tak formální stránku.

Zároveň ale nejsou dána kritéria k určení obsahových elementů. Hlavní výtka gramatikalizační teorii tedy zní, že se neopírá o žádnou obecnou teorii obsahových elementů. Pokud jde o stránku formální, je gramatikalizační teorie velmi dobře srovnatelná s pražskou typologií – čím gramatičtější je v Lehmannově pojetí znak, tím více má rysů (intro)flexivního typu. Obecněji formulováno, gramatikalizační škále z velké míry odpovídá schéma polysyntetický – isolační – aglutinační – flexivní typ. Obě teorie by tedy mohly, ba měly spolupracovat: gramatikalizační teorie může poskytnout cenný materiál, pražská typologie systematictější vysvětlení, neboť má zřejmě větší explikativní sílu (v jejím základu je hledání souvislostí mezi jazykovými jevy).

Poslední kapitola Vykypělovy knihy – *Zu den Namen der Prager Typen und zum Namen der Prager Typologie* – se věnuje vývoji pražské typologie: jejím hlavním pojmům a osobnostem. V historii pražské typologie lze rozlišit tři období: rané období, kdy ještě nebyl explicitně zařazen introflexivní typ a kdy byl poněkud jinak formulován typ polysyntetický, „standardní“ období s pěti typy, a období pozdní s (nakonec ovšem odmítnutým) pokusem o včlenění dvou nových typů (ergativního a aktivního). Pro typologickou teorii pražské školy je podle autora název pražská typologie příhodný. Je v ní možno rozlišit „centrum“, tvořené Skaličkovými, Sgallovými a Popelovými pracemi, a „periferii“, tvořenou metodologicky poněkud odlišným přístupem Kurzové a Hoskovce a Isačenkovou fonologickou typologií.

Na závěr knihy zařadil autor rozsáhlou bibliografii textů týkajících se pražské typologie.

Poměrně málo prostoru autor v knize věnoval osobitému teoretickému přínosu Jaroslava Popely k pražské typologii. Popelův přístup si zjevně zaslouží samostatnou pozornost, zvláště po nedávném znovuobjevení Popelovy disertace o typologii ruštiny (z roku 1950), z níž byl zatím vydán pouze její obecný úvod (Popela 2006). Alespoň zmínku by si podle našeho názoru zasloužil Neústupného (1993) nápad aplikovat principy Skaličkovy typologie jazyků na vnitřní dějiny jazykovědy: jako je jazyk pojímán jako kombinace vlastností různých typů, tak lze pohlížet na jazykovědný směr či školu jako na kombinaci rysů různých, předem vymezených způsobů přemýšlení.

Vykypělova kniha je přínosná hned z několika důvodů. Jednak řeší některé obecné i konkrétní otázky pražské typologie, jednak inspirativně poukazuje na ty, které dosud na řešení čekají; především však ve světovém jazyce, a tedy širokému čtenářstvu, zpřístupňuje jednu z nejhodnotnějších teorií pražské školy.

Na závěr dodejme, že kniha vychází příhodně v roce několika zajímavých výročí, z nichž zde můžeme uvést tři: osmdesát let od založení Pražského lingvistického kroužku, patnáct let od úmrtí Vladimíra Skaličky a osmdesát let od narození Petra Sgalla.

Lehmann, Christian (2002): *Thoughts on grammaticalization*. 2nd, revised edition. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität. (Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. 9.)

Neústupný, Jiří (1993): Poststrukturalismus a pražská škola. *Slovo a slovesnost* 54, 1–7.

Popela, Jaroslav (2006): *Skaličková jazyková typologie*. Brno.

Vykypěl, Bohumil (2005): *Glossematikstudien. Unzeitgemäße Betrachtungen zu Louis Hjelmslevs Sprachtheorie*. Hamburg.

Vít Boček

Boeckx, Cedric: **Linguistic Minimalism. Origins, Concepts, Methods, and Aims**. Oxford: Oxford University Press. 2006. 246 s.

Myšlení a práce Noama Chomského již několik desítek let silně ovlivňují lingvisty po celém světě, a to jak jeho zastánce, vykladače a obdivovatele, tak i odpůrce a zástupce jiných vědních disciplín. S jeho jménem je spojena četná řádka publikací týkajících se několika silných teore-